
*Н.В. Власова,
аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СИНТЕЗ ЛЮБОВІ ТА ЖИТТЯ НА ШЛЯХУ ДО БОГОЛЮДСТВА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВОЛОДИМИРА СОЛОВЙОВА

Творча спадщина Володимира Соловйова є актуальною для багатьох сучасних дослідників в галузі філософії, історії філософії, релігієзнавства, психології релігії, етики та ін. Особливу увагу привертають праці таких дослідників, як С.Булгаков, М.Лосський, О.Лосєв, Є.Радлов, Є.Харьковщенко, С.Хоружий та ін. Так, С.Булгаков вбачав у системі В.Соловйова центральну ідею – “позитивної всеєдності”, яка є великим здобутком в історії філософії в цілому. Для О.Лосєва В.Соловйов – це постать фундатора російської філософії всеєдності, пошуки можливостей для об’єднання людства на основі моральності. Для Є.Харьковщенка і для С.Хоружого творчість В.Соловйова постає як прояв Софії – Премудрості в світі, як реалізація Божественного задуму та його здійснення.

Актуальність спадщини В.Соловйова пов’язана з великим колом проблем, які ставить мислитель, а також з їх оригінальним вирішенням. Однією з центральних проблем у філософії В.Соловйова є проблема Боголюдства, ідея щодо руху людства в історичному процесі, кінцевої мети цього процесу, значущості моралі та моральності у перетворенні (“переображенні”) людини і людства. Це та проблема, яка, на нашу думку, ще недостатньо досліджена в науковій літературі.

Одним із важливих аспектів філософії всеєдності є смисл любові. В системі російського філософа людське життя набуває моральнісного смислу завдяки існуванню духовного утворення – Світової Душі, яка зберігає цілісність як таку, домінує над одиничністю та відокремленістю. Ідея цілісності й аналізується В.Соловйовим як “позитивна всеєдність”. Він відокремлює “позитивну всеєдність” від будь-якої іншої єдності, тому й визначає через це поняття “ідеальну всезагальність і необхідність, тому що моральнісне добро визначається не особистим свавіллям, а всезагальним розумом і совістю...” [1, 222]. “Позитивна всеєдність” існує для кожного і для всіх, неправдива, негативна всеєдність тільки поглинає всі елементи, руйнує їх, а істинна всеєдність живить власні елементи і, в такий спосіб, здійснює повноту буття.

Дослідження проблеми “позитивної всеєдності” у філософії В.Соловйова щільно пов’язані зі смислом любові, зі значенням цього почуття у реалізації всеєдності. В праці “Смисл любові” (1892) він попереджає, що любов не є засобом для реалізації будь-яких історичних або інших цілей, які пов’язані із вдосконаленням людського роду. Любов є найпотаємнішим, глибинним, внутрішнім та інтимним почуттям, любов є *самостійним благом*.

Любов має власну самостійну внутрішню цінність і власні таємні цілі. Цілісна істина, що міститься у “позитивній всеєдності”, закладена у свідомість людей і поступово здійснюється в індивідуальному житті кожної людини і в цілому житті людства, через усвідомлену спадковість тому, що “істина, яка не пам’ятає спорідненості, не є істиною” [2, 23]. Іншими словами, істина, яка не є цілісною і значущою, достовірною для всіх, – не є істиною. Російський філософ наголошує на тому, що “ істина, як жива сила, що оволодіває внутрішньою сутністю людини і дійсно виводить її (людину – Н.В.) з неправдивого самоствердження, називається любов’ю. Любов, як негація егоїзму, є дійсним виправданням та порятунком індивідуальності” [2, 32]. Завдяки розуму людина самоідентифікує саму себе і пізнає та відрізняє власну індивідуальність і унікальність, а завдяки любові як животворній силі, долає смерть саме як індивідуальність. В межах власної емпіричної визначеності людина є частиною природи, але водночас – вона постійно і послідовно трансцендує свої феноменологічно-емпіричні межі у власних

духовних проявах, пов'язаних з релігією, мистецтвом, мораллю, наукою. В цьому аспекті можна побачити достатні впливи християнської традиції на позицію В.Соловйова, за цією ж логікою він аналізує сутність людини з точки зору християнської антропології – як вмістилище двох світів, двох реальностей – неба і землі, вічності й тимчасовості, Божественного і природного. Така подвійність є головною характеристикою екзистенції людини, яка розіп'ята на хресті між досконалістю ноуменального (дух і образ Божий в людині) і роз'єднаністю феноменального, його суперечностями і множинністю. Отже, смисл любові виявляється в порятунку та виправданні індивідуальності через подолання егоїзму, який протистоїть і роз'єднує індивідуальності. Всіляка суб'єктивність, на думку російського філософа, має власні самостійні значення і гідність, виявляє безумовне в онтологічному розумінні, але проблема егоїзму полягає у тому, що егоїзм приписує собі безумовне значення, в такий спосіб, одна людина заперечує будь-які права інших людей. Істинна індивідуальність є формою всеєдності, яка виявляє людину як таку, яка може бути усім, але – тільки разом з іншими. В такому розумінні людина здійснює власне безумовне значення, постає неподільною і незамінною частиною Цілісності (Всеєдності), в якості суб'єкта і органа абсолютного життя. Егоїзм робить людину непричетною до Всеєдності, тому людина й не в змозі проявити себе, власну сутність – це є виявом неможливості жити не тільки самій у собі, а й розкривати свою сутність в інших людях. Така неспроможність позбавляє людину смислу власного життя і підштовхує її до самозаперечення та загибелі.

Завдяки любові людина відкриває істину в інших людях і визнає існування власної, емпірично обмеженої і уособленої суб'єктивності і, в такий спосіб, реалізує свою істину, трансцендує власне феноменальне буття завдяки здатності жити не у самій собі, а в інших, для інших, завдяки іншим. На думку В.М. Акулініна, “сутність певним чином відображає зміст суцього, позначає його як єдність у бутті. Це поняття використовується для того, щоб підкреслити необхідну єдність суцього, яке є наявним в іншому центрі абсолюту – в бутті” [3, 75].

Егоїзм можна подолати тільки тоді, коли цього прагне конкретна людина, коли вона спрямована до любові, яка й наповнює та живить суб'єктивність, яка постає ґрунтом для взаємодії та спілкування між людьми, для їх сумісного гармонійного життя. Любов примушує нас визнавати права інших людей, і це є не суб'єктивним почуттям, а новою онтологією, в якій відбувається перенесення власного смислу і значення на інших людей, проекцією власного екзистенціального центру назовні. Такий підхід В.Соловйова визначає перехід від “суб'єктивної суб'єктності” до об'єктивної вільної творчості, в якій і реалізується суб'єктивність. М.Гайдеггер так характеризує галузь “суб'єктивності суб'єкта”: “Суще виникає в якості предмета. Буття виявляється як предметність предметів. Предметність предметів, об'єктивність об'єктів полягає у взаємовідносинах з суб'єктивністю суб'єкта. Буття як предметність предметів перебуває у взаємовідносинах з уявленнями суб'єкта” [4, 102].

Трансцендентальна здатність уявлення та час є складовими цієї галузі “суб'єктивності суб'єкта”, яка, на думку М.Гайдеггера, є проявом “посилу Буття” в “структурі розуміння Dasein”: “Якщо трансцендентальна здатність уявлення повинна бути початковим ґрунтом людської суб'єктивності, причому саме в її єдності та цілісності, то вона повинна зробити можливим дещо таке до чистого чуттєвого розуму. Чиста ж чуттєвість – в її універсальній значущості, відповідно до якої вона повинна розумітися, при обґрунтуванні метафізики, – як час” [5, 99]. Отже, і у філософії В.Соловйова, і у філософії М.Гайдеггера “суб'єктивність суб'єкта” є проявом буття і в такий спосіб виступає як гносеологічна складова певної онтологічної структури – порядку буття, його “логосу”. У В.Соловйова в якості логосу виступає Христос, а у М.Гайдеггера логос, який “обертається” в суб'єкті, є головним екзистенціалом “Dasein” у його бутті-в-світі, а саме – “структурою розуміння”. Пізніше М.Гайдеггер дослідив цю єдність онтологічного і гносеологічного статусів структури буття (логосу) на основі аналізу положення про

тотожність буття та мислення у таких працях, як “Закон тотожності” і “Вступ до метафізики”.

На думку В.Соловйова, людина у своїй всезагальності не може бути ні чоловіком, ні жінкою, а постає їх гармонійною онтологічною єдністю. Така онтологічна єдність, яка зберігає чоловічий і жіночий начала, а також їх суб’єктивність, є головним завданням любові. Любов виступає, згідно з християнською традицією, подарунком від Бога, тобто, *процесом*, який виникає незалежно від нас, але який ми усвідомлюємо як вияв цінності інших особистостей: “Любов є важливою не тільки як одне з наших почуттів, але як перенесення всього нашого життєвого інтересу від себе до іншого, як переміщення самого центру нашого особистого життя” [2, 38].

Для реалізації любові недостатньо, за твердженням Соловйова, самого почуття любові, необхідно ще вміння віддавати, повертати це почуття. Таке вміння віддавати любов надає їй абсолютного значення, підкреслює індивідуальну унікальність цього почуття. Саме любов творить нову транссуб’єктну абсолютну індивідуальність, вона набуває істинного смислу і значення тільки тоді, коли *поновлює єдність і цілісність* людей.

Крім того, любов є не тільки почуттям, а й мотивом для поновлення цілісності людини. Через любов, згідно з В.Соловйовим, утверджується безумовне значення не тільки конкретної людини, а й інших людей, “іншості” як такої, і не чужої, і не власної, а суб’єктивної. Завдяки цьому утверджується й безумовне значення власної індивідуальності. Абсолютна індивідуальність не може бути тимчасовою, як і любов, яка створює такі індивідуальності, прагне до безсмертя і сама його досягає. Істинна любов утверджує безумовне значення індивідуальності, неповторності кожної людини і постійно виправдовує безумовне значення іншої людини, тієї, яку любить усім серцем, усією душею, яка постійно перебуває в твоїх думках, бажаннях, уявленнях, в цілому житті людини. Любов у такому розумінні є порятунком від темряви, кінечності, смерті, вона розкриває смисл і зміст людини: “Якщо неминучість смерті не є сумісною з істинною любов’ю, тоді безсмертя абсолютно несумісне з порожнечою нашого життя... Істинною є така любов, яка не тільки утверджує у суб’єктивному почутті безумовне значення людської індивідуальності в іншому і у собі, а й виправдовує це безумовне значення в дійсності, позбавляє нас від неминучості смерті та наповнює абсолютним змістом наше життя” [2, 48–49].

Водночас В.Соловйов стверджує, що роз’єднаність між чоловіком і жінкою свідчить про “перебування” у стані смерті, кінечності, темряви. Безсмертною може постати тільки цілісна людина, яка об’єднала у собі чоловіче і жіноче начала. Людина характеризується тваринною природою і соціально-моральним законом, але існує ще й третя основа – вище, духовне начало – Божественне. Людина як природна істота є мікрокосмосом, але завдяки Богоподібності та благодаті в есхатологічній перспективі щодо власної Богоподібності є й мікротеосом. Об’єднання з Богом призводить до безсмертя, християнство є релігією сильних духом людей, свідченням цього є сама святість християнства від його начала. В зв’язку з цим можна говорити і про етику християнства як етику перемоги, а не етику поразки. Боголюдство “долає” тварний світ, виходить на новий рівень існування людства. Для В.Соловйова християнська мораль завжди є такою, що звеличує людину, переводить життя людини на більш високий рівень. Змістом християнської моралі в системі Соловйова є цінності. Цінності були явлені світові через постать Христа, а його життя постало ідеалом для кожного християнина. Христос перебуває в нас, Він надає нам сили, надає нам переживання. Тільки завдяки переживанню сорому, жалю, благоговінню людина й постає людиною, причетною до Бога. Бог є любов, і через почуття любові людина утверджує власну Богоподібність. Крім того, завдяки любові відбувається духовне об’єднання людства, зникає різниця між “Я” та “Іншим”.

Центральною ідеєю В.Соловйова щодо любові постають платонівські поняття “Афродіти Небесної” й “Афродіти Земної”. Він вважає, що Платон неправильно розрізняв

ці два поняття. Для старогрецького мислителя ідея споглядання краси відбувається одночасно в двох аспектах – духовному і тілесному. Ідея у Платона є змістом речі, тому краса людського тіла втілює і красу духовну. Але тіло є обмеженим в зв'язку з його перебуванням в матеріальному світі, через його тлінність. Тому, в старогрецькій традиції любов розуміється як сила, що поєднує два світи, а також є “пригадуванням” душі людини про світло, красу, гармонію, про те, як відчувала себе душа в єдності з Абсолютом. В.Соловйов вводить поняття “Вічної Жіночності”. Для Бога його “Інше” (Всесвіт) має від початку образ досконалої Жіночності. Бог прагне, щоб цей образ реалізовувався не тільки для нього, а й для кожної конкретної людини, яка здатна піднятися до нього, об'єднатися з ним. До подібної реалізації прагне і сама вічна Жіночність. В системі В.Соловйова вона не тільки міститься в Божественному розумі, а й є живою духовною істотою, весь історичний рух світу виявляється її реалізацією, її втіленням в різноманітні форми. Важливим є те, що вічна Жіночність “утримує” Трійцю, вона є четвертим членом координат. В любові між чоловіком і жінкою теж втілюється Божественна сутність, але небесний предмет нашої любові завжди один – вічна Жіночність, від нас залежить можливість втілення цього почуття в іншій людині. Таке втілення залежить вже не від містичної основи цього процесу, а від наших моральнісних та фізичних умов і можливостей.

В.Соловйов відкриває смисл любові як вищого прояву життя людини, як *єдиної* можливості в поєднанні з іншою людиною втілити свою безконечність. В.Соловйов протестує проти розуміння смислу любові як суто фізичного поєднання чоловіка і жінки, така любов не може протистояти смерті, вона є тільки поверненням до тваринного смислу існування, а не життя людини. Існує внутрішній зміст людського життя, для його реалізації слід звертатися не до зовнішніх почуттів, а до іншого досвіду – досвіду віри. Досвід віри, згідно з думкою філософа, є важким досвідом, тільки завдяки актам *свідомої* віри ми переходимо на рівень реального співвідношення з істинно-сущим, а через це співвідношення – до істинної співвіднесеності з нашим “іншим” [2, 66].

Істинна співвіднесеність надає нам усвідомлення безумовності іншої людини, в почуттях відкривається істинний зміст не тільки самої любові, а й самих людей. Існує “віра любові”, яку необхідно постійно відстоювати, а це – можливо тільки завдяки терпінню. В наших умовах, підкреслює В.Соловйов, важко зберегти істинну любов, якщо не усвідомити її як моральнісний подвиг. Він наводить приклад, що православна церква у своєму рангу шлюбу згадує святих мучеників, їх вінці порівнює з шлюбними вінцями.

Виникає питання: як можна захистити любов, зберегти її в матеріальних умовах? Гарантами справжньої любові виявляються, на думку мислителя, по-перше, релігійна віра, а по-друге, – моральнісний подвиг. Справа в тому, що внутрішнє – містичне і моральнісне, не може подолати зовнішнього – залежності людини від матеріального світу. Зло має свій вияв не тільки в любові, а й в цілому світі – як віддаленість двох істот, їх непроникливість, замкненість. Порятунки полягає в подоланні відокремленості людей, в їх поновленій єдності (пошуки андрогінності існували не тільки в старогрецькій традиції, але і в працях “отців Церкви”, досить згадати Василя Великого, Григорія Нисського, Іоанна Златоуста).

В межах проблеми всеєдності В.Соловйов формулює значення любові: “... Якщо моральнісний смисл любові вимагає воз'єднання того, що було неправедно розділено, вимагає ототожнення себе й іншого, то відділяти завдання нашої індивідуальної досконалості від процесу всесвітнього об'єднання виявилось б суперечливим щодо цього моральнісного смислу любові, якщо б, навіть, таке відділення було можливим фізично” [2, 67]. Відродження людини і людства не може відбуватися в суто індивідуальному почутті, окремо від всесвітнього життя. Подібна відокремленість позбавляє змісту процес відродження та перетворення людства. Поновлення людства в його істинному, духовному розумінні перебуває в єдності з перетворенням Всесвіту, з перетворенням *форм часу і простору*. Отже, людство як Боголюдство досягне інших форм життя, йдеться про зміни не тільки в самому способі існування людства, а й про зміну мети існування. Всесвіт зацікавлений у тому, щоб увіковічити, зберегти та розвинути все те, що є необхідним для

людей, що є позитивним для індивідуальності. Все, що не приносить користі – відмирає. Зло, хвороби, бідність, негаразди є, на думку філософа, неприродним станом людства. Людина народжується для добра, вона сотворена Богом для щастя і любові. В.Соловйов наголошує на необхідності подолання неістинного буття, на переході до буття істинного, на переході поза межі життя соціального до сфери космічного: “Вустрої фізичного світу (космічний процес) божественна ідея тільки зовнішньо втілила царство матерії та смерті, під покровом природної краси через людство, а через дієвість його універсально-розумної свідомості вона повинна увійти до цього царства внутрішньо для того, щоб зробити природу животворною і увіковічити її красу. В цьому смислі необхідно змінити ставлення людини до природи. І з нею людина повинна встановити таку сізігічну єдність, яка визначає її (людини – *Н.В.*) істинне життя в особистій та суспільній галузях” [2, 76]. Творення світу є творчим розвитком людства, здійсненням Божественного задуму. Тобто, світ я не тільки тварним, а й творчим. Бог створив тварне буття, а місія людини – творити в цьому бутті. Людина, за своєю природою, є і творчою, і тварною. Саме тому і любов виявляється творчим *процесом*, творенням нової власної сутності та сутності іншої людини, які утворюють нову єдність. Сутність постає новою глибинністю людини та людства, тому що в цій єдності перетинаються протилежності різного порядку – духовного і біологічного, особистісного і соціального, унікального і загального. Нова єдність, Боголюдство “знімає” ці суперечності, людина “розчиняється” в іншій людині й одночасно набуває власної справжньої сутності.

Отже, саме через любов як одну із можливостей переходу на рівень Боголюдства, В.Соловйов прагне подолати сучасність, природний стан існування людства. Крім того, принципово важливим є те, що для досягнення світу слід звертатися не до зовнішнього, матеріального буття, а до власної душі, яка від початку теж має *космічний* характер, і вона має можливості до трансцендування. В.Соловйов наполягає на синкретичній єдності цілісної людської свідомості та буття. Події, вчинки, думки, які належать теперішньому, містять у собі “вселенський” смисл і завдання існування людства – подолання кордону між вічним і тимчасовим, знищення “горнього” і “дольного” світів. Найважливішим в розробці проблеми Боголюдства у Соловйова є те, що ця проблема вирішується через *моральнісне* перетворення всього людства. Він свідомо привертає увагу до внутрішнього світу людини, до таких її почуттів, як гідність, любов, дружба, сором, жаль, благоговіння. На нашу думку, сьогодні аналіз релігійних, етичних знань, поглядів, систем має смисл в зв’язку з проблемами формування моральнісної зрілості, самодостаточності та світоглядної мудрості людей. Наша доба характеризується зіткненням найрізноманітніших релігійних вчень, духовних цінностей, моральнісних імперативів, які відіграють принципову роль у формуванні людини, в її вміннях, поведінці, в ставленні до інших людей.

Важливим залишається й питання про взаємовідношення релігії й етики, вивчення процесу історичного руху релігій і етичних вчень, дослідження *логіки становлення* категорій етики – як сходинок в осмисленні моральнісного розвитку людства. Тому актуальним є звернення до проблеми Боголюдства в системі В.Соловйова, його обґрунтування необхідності перетворення емоційної сфери людини як єдиної можливості на шляху до гармонії, щастя, взаєморозуміння.

На нашу думку, переживання людини, її моральна рефлексія, прагнення жити у згоді з Богом, з самою собою, іншими людьми – це діяльність свідомості у дослідженні власних дій та мотивів. Йдеться про реалізацію постійного внутрішнього діалогу з самим собою. У В.Соловйова внутрішній світ людини й виявляється тим світом, в якому головною цінністю виступає переживання буття як блага. Таке світорозуміння спрямовує й саму людину до блага, гідності, добра. Закономірним є те, що головними компонентами людського життя є мораль, моральнісність і релігія, саме на цьому наголошує мислитель в таких працях, як “Смисл любові”, “Виправдання добра”, “Читання про Боголюдство”, “Життєва драма Платона” та ін. Отже, мораль і релігія у їх співвіднесеності з життям,

мають “штучне” походження, тобто, і мораль, і релігія виникають в результаті змін, що відбуваються в самому житті. Водночас, вони не можуть бути рівнозначними. Мораль проголошує життя вищою цінністю і прагне вдосконалити його, орієнтує на одухотворення життя. В релігії вищою цінністю проголошується Бог, у ставленні до якого і вдосконалюється людина, Бог виступає як загальний моральнісний орієнтир. Отже, мораль і релігія чітко розрізняють добро і зло в кожному феномені життя, спрямовані до утвердження добра. В.Соловйов – це перший російський філософ, який абсолютно чітко побачив це і обґрунтував у концепції християнської етики, до чуттєвої сфери людини він додав ще три актуальні християнські чесноти – Віру, Надію, Любов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Соловьев В.С.* Оправдание добра // *Соловьев В.С.* Сочинения: – В 2-х тт. – М., 1988.
2. *Соловьев В.С.* Смысл любви // *Русский Эрос, или Философия любви в России.* – М., 1991.
3. *Акулинин В.Н.* Философия всеединства: от В.С. Соловьева к П.А. Флоренскому. – Новосибирск, 1990.
4. *Хайдеггер М.* Положение об основании. – СПб., 2000.
5. *Хайдеггер М.* Кант и проблема метафизики. – М., 1997.